Begoña Arias
Ana Belén de Mingo
Rosa María García

Respostes per a les PSH: des de la inactivitat a l'ocupació

Resum

La realitat de les persones sense llar implica més factors que el fet d'accedir, mantenir o disposar d'un *sostre* on arrecerar-se, tot i que aquest sigui rellevant. Segons alguns models d'estudis sociològics, es determinen com a factors rellevants a l'hora d'analitzar el procés d'exclusió a més de l'habitatge, la salut, l'educació i l'activitat-ocupació. És potser en el grup de persones sense llar en el que conflueixen tots ells de manera molt significativa. En aquest article intentarem abordar algunes possibles alternatives a oferir en l'àmbit de l'ocupació, el treball i com a meta la inserció social i laboral.

Paraules clau

Adaptació, Autoestima, Inactivitat, Intervenció, Ocupació, Reinserció

Respuestas para las PSH: desde la inactividad a la ocupación

La realidad de las personas sin hogar implica más factores que el hecho de acceder, mantener o disponer de un techo *donde resguardarse, pese a que éste sea relevante. Según algunos modelos de estudios sociológicos, se determinan como factores relevantes a la hora de analizar el proceso de exclusión además de la vivienda, la salud, la educación y la actividad-ocupación. Es quizá en el grupo de personas sin hogar en el que confluyen todos ellos de manera muy significativa. En este artículo intentaremos abordar algunas posibles alternativas a ofrecer en el ámbito de la ocupación, el trabajo y como meta la inserción social y laboral.*

Palabras clave

Adaptación, Autoestima, Inactividad, Intervención, Ocupación, Reinserción

Answers for the Homeless: from unemployment to employment

The reality of homeless people involves more factors than just gaining access to, keeping or having a roof over their heads *where they can shelter, although this is relevant. Some models of sociological studies determine certain factors as relevant when analysing the exclusion process, apart from housing, such as health, education and employment. It is, perhaps in the group of homeless people in which all of these factors together have a very significant influence. In this article we shall try to cover some possible alternatives to offer in the field of employment, work and social and labour insertion as the goal.*

Key words

Adaptation, Self-esteem, Unemployment, Intervention, Employment, Reinsertion

Autores: Begoña Arias, Ana Belén de Mingo, Rosa María García

Article: Respostes per a les PSH: des de la inactivitat a l'ocupació

Referència: Educació Social, núm. 27 pp. 79-94

Adreça professional: Fundación San Martín de Porres
bego@elzaguan.org; ol@elzaguan.org

Introducció

En aquest article intentarem abordar tant les dificultats com les possibilitats efectives d'incorporació i inserció laboral d'un grup de persones que en allò que podríem anomenar persones en exclusió, viuen algunes de les situacions més extremes: les persones sense llar.

Des d'una concepció àmplia del col·lectiu al qual estem fent referència, podrem considerar no tan sols totes aquelles "persones que tenen importants dificultats per a accedir o mantenir un allotjament personal adequat, o aquelles que, vivint institucionalitzades, no tenen un allotjament on anar en sortir, i persones que viuen en allotjaments infrahumans"[1].

Es determinen com a factors rellevants a l'hora d'analitzar el procés d'exclusió a més de l'habitatge, la salut, l'educació i l'activitat-ocupació

La realitat de les persones sense llar implica més factors que el fet d'accedir, mantenir o disposar d'un *sostre* on arrecerar-se, tot i que aquest sigui rellevant. Segons alguns models d'estudis sociològics, es determinen com a factors rellevants a l'hora d'analitzar el procés d'exclusió a més de l'habitatge, la salut, l'educació i l'activitat-ocupació. És potser en el grup de persones sense llar en el que conflueixen tots ells de manera molt significativa. En aquest article intentarem abordar algunes possibles alternatives a oferir en l'àmbit de l'ocupació, el treball i com a meta la inserció social i laboral per a les persones sense llar, alternativa d'integració a part important de la seva realitat.

Sens dubte la realitat concreta del grup de referència respon a una sèrie de factors socials, econòmics i polítics d'una més gran globalitat, com les polítiques d'habitatge, l'atur i precarietat laboral, el canvi de model familiar tradicional... Sens dubte, aquests factors macrosocials fan intersecció amb alguns altres factors personals de cada una de les persones que forma part del col·lectiu. Al llarg de l'article farem referència a quins trets de caràcter individual poden caracteritzar la situació de sense llar.

Com apunt, la tendència del col·lectiu és a incrementar-se lleugerament. Es modifica cap a nous tipus de *sense llar*. Es baixa la mitjana d'edat i es feminitza. Per això parlem d'homes i dones d'edat mitjana-jove amb problemes familiars i en procés de separació o divorci. Augmenta el nivell educatiu i cultural, tot i que s'associen problemàtiques com el consum de diverses substàncies com drogues i alcohol, i malalties mentals. La realitat de la immigració fa passar per circumstàncies de *sense llar* temporal i, a vegades, cronificat a persones estrangeres generalment amb dificultats per a regularitzar la seva situació a Espanya[2].



El treball com a resposta a les necessitats de les PSH

Sempre present el marc definit amb anterioritat, el fenomen sense llar, no es tracta només d'una qüestió d'allotjament. Molt habitualment, en el procés d'exclusió social viscut per cada persona sense llar, i fruit de molt diverses circumstàncies de vida, ha passat o bé una circumstància de pèrdua irrecuperable de l'ocupació o bé una dificultat extrema d'accedir-hi.

En el procés d'exclusió social viscut per cada persona sense llar ha passat o bé una circumstància de pèrdua irrecuperable de l'ocupació o bé una dificultat extrema d'accedir-hi

Aquesta situació ens obliga a abordar la inserció laboral inevitablement com a resposta per al col·lectiu, ja que no és fàcil concebre'n la integració social sense abordar la realitat de l'ocupació.

La situació de part important de les persones que formen part del col·lectiu és d'extrema vulnerabilitat. Es troben amb una realitat de *no treball* i de *no inserció sociofamiliar i relacional*[3]. Aquesta realitat provoca, a vegades, situacions de molt difícil recuperació. Per això ens obliga a abordar el *treball* des d'una perspectiva àmplia. La feina pròpiament dita facilitaria una incorporació econòmica, laboral i en alguns aspectes també relacional a la societat. Si aquesta resposta no és viable, sí que s'han d'intentar motivar graons anteriors, que en una escala ascendent poden arribar a suposar una possible inserció laboral. La mateixa disposició d'incorporar-se a una *activitat o ocupació* ens pot facilitar una integració no econòmica, però sí relacional i semilaboral, preparatòria per a una futura integració a través de la feina pròpiament dita.

Per això, com a resposta des de l'àmbit laboral a les múltiples necessitats del grup de persones sense llar, es pot valorar la concreció en diversos nivells, com *itineraris personalitzats d'ocupació-feina*. La finalitat última serà la incorporació i inserció laboral, però potser la prèvia recuperació de l'activitat útil i productiva ens ajudi a preparar aquest últim graó.

La pèrdua o inexistència de diversos factors personals que incideixen en la situació de les persones sense llar, ens obliguen a planificar processos d'intervenció globals i previsiblement intensos, però amb una eficàcia satisfactòria.

Factors personals que condicionen la capacitació laboral

La inexistència d'aquests eixos, obliga a construir la seva vida sobre representacions d'aquests elements, sobre la base d'allò viscut amb anterioritat

La carència en la seva vivència diària dels tres elements vertebradors com el treball, la família i el temps lliure, o almenys així considerats per estudiosos de la vida quotidiana, condiciona la planificació i el desenvolupament de projectes dia a dia. La inexistència d'aquests eixos, obliga a construir la seva vida sobre representacions d'aquests elements, sobre la base d'allò viscut amb anterioritat.

La vivència d'allò que manca, allò desitjat i no aconseguit, la pèrdua dels pilars bàsics com a treball i família... provoquen habitualment dos possibles reaccions en les persones sense llar: o bé aferrar-se a allò que fou o va tenir, i ara no és o té, mantenint aquesta representació com si fos realitat; o una ensorrada vital amb una vivència de fracàs, que bloca tota possibilitat de creixement a partir d'allò existent, de la seva potencialitat. Com menys traumàtica en intensitat i durada és l'experiència, millor es recuperaran aquells aspectes vitals fonamentals per a la integració social.

Per això només des d'una perspectiva de canvi en les competències es pot generar el creixement personal. És obvi que les carències o limitacions s'han de tenir en compte, ja que faran més lents determinats processos, però només des de les capacitats es pot generar el canvi.

La capacitació personal, social i laboral és un objectiu prioritari. En la mesura que el nivell d'exigència en ocupació-feina és més gran, més equilibrat ha de ser també el grau de desenvolupament personal i social. A continuació descriurem algunes de les variables que influeixen en aquesta capacitació[4].

En general, l'estat físic no és saludable, amb un descurança de l'aspecte físic i de la seva imatge personal considerable. L'autoestima és en molts casos tan baixa que genera un abandó personal important. Potser aquest és un dels factors més importants per a arribar a l'abandó personal, més que aquells factors contextuals que poden interferir com la falta d'allotjament, escassos ingressos econòmics, estabilitat... Es descuren qüestions d'higiene bàsica, i tampoc no es respecten aspectes rellevants per a la cura de la salut com l'alimentació.

Si aquestes qüestions no s'atenen, la probabilitat de malaltia és més gran, i la implicació en els tractaments no sempre es correspon. S'agreuja la situació en aquells casos en què existeixen dependències (drogues/alcohol). Certament el



reconeixement del consum no és fàcil, i si aquest s'accepta, arribar a valorar-lo com a problemàtic i factor de risc per a la salut, no és immediat. Solen suposar processos molt llargs fins a arribar a un reconeixement del problema del consum, i a partir d'això prendre la decisió d'iniciar i continuar un tractament. Situació similar es dóna, a vegades, amb les malalties mentals, sense arribar a ser una patologia dominant.

Sovint, les mateixes PSH expliquen la seva sensació de *sentir-se invisibles*. Això és fruit de l'absurd que arriba a tenir l'existència sense activitat, sense identitat i sense relació. Per això és molt habitual trobar persones amb un autoconcepte (imatge de si mateixes) molt desajustat a la realitat i amb una autoestima tremendament danyada per la resposta que la realitat va oferint. No és més que la desintegració de la persona, la falta de referències fonamentals.

No és més que la desintegració de la persona, la falta de referències fonamentals

Davant d'aquesta situació, la motivació per al canvi sol ser molt baixa, prolongant-se les situacions de carrer, d'alberg... per períodes tan llargs que arriben a generar processos d'adaptació difícils de reconvertir, única resposta que s'ofereix davant la vivència del fracàs vital en moltes facetes de la vida. L'autopercepció del mateix problema culpabilitza en primer lloc els factors estructurals, en segon lloc alguns sociorrelacionals i, per últim, alguns individuals. Això genera una inhibició en els processos de presa de decisions, ja que un es *resigna* a la situació que per diversos factors ha arribat, i en la seva anàlisi molts d'ells sense possibilitat de ser modificats.

Aquesta deficitària situació de la seva competència personal, així com la falta d'espais de relació, prediuen carències significatives en la seva capacitació social. Potser hi ha hagut períodes importants de *vida normalitzada*, amb aquells elements que es consideren integradors. Però quan la situació sense llar adquireix una dimensió més enllà d'un fet puntual en la vida d'una persona, les relacions socials es trunquen, o tenen lloc en cercles tremendament reduïts i amb codis no acceptats per la generalitat de la societat. No existeix l'espai de la família, de la cura de l'afectivitat, ni del treball on posar en pràctica una certa capacitat de relació entre iguals i amb l'autoritat. La participació en activitats comunitàries es redueix, a vegades, a certs circuits ja establerts, però sense implicació ni presència en la comunitat. Les habilitats socials i de relació es van deteriorant o no arriben a adquirir-se en determinades situacions.

Si entenem per ocupacionalitat la capacitat d'una persona per a posicionar-se favorablement davant el mercat laboral, gestionar adequadament el seu accés a la feina i desenvolupar-ne les habilitats i recursos necessaris per al posterior manteniment, l'adquisició d'aquesta hauria d'estar lligada a un procés d'aprenentatge.

A tall de resum, detallem els factors que dificulten aquesta *ocupacionalitat*, malgrat la situació concreta de cada una de les persones sense llar:

Factors relacionats amb l'entorn familiar i/o social

- Absència d'ingressos estables que cobreixin les necessitats econòmiques percebudes com a bàsiques pels/per les participants del programa.
- Falta de xarxes socials de suport, falta d'una xarxa de relacions adequades
- Absència d'una xarxa familiar i/o social que canalitzi els problemes de salut, habitatge, feina, etc.
- Ruptura, absència o inestabilitat de xarxes interpersonals
- Precarietat econòmica
- Problemes d'aïllament social, pèrdua d'entorn, carència de vincles
- Falta d'habitatge o males condicions d'habitabilitat.

Factors relacionats amb problemàtiques de salut

- Problemes d'alcoholisme greus o que interfereixin en el rendiment laboral
- Problemes de salut mental
- Malalties, discapacitats
- Falta d'hàbits saludables.

Factors relacionats amb la feina / formació

Actituds personals davant la recerca de feina

- Falta de motivació envers la recerca de feina
- Falta de confiança en les seves possibilitats i presa de consciència de les seves limitacions
- Baixa autoestima
- Passivitat en la recerca de feina
- Poca tolerància a la frustració
- Dificultat per a adaptar-se als canvis i tendència a l'acomodació
- Dependència institucional
- Dificultats per a planificar i organitzar un pla de recerca de feina



- Dificultats per a resoldre conflictes laborals
- Dificultat per a mantenir feines
- Rebuig d'accions formatives per urgència en la consecució d'una feina
- Expectatives poc ajustades a la realitat
- Objectiu professional no definit
- Falta d'estratègia o pla de recerca de feina
- Desconeixement de tècniques i eines de recerca de feina
- Falta d'informació sobre el mercat laboral, recursos de feina i/o formació, els processos de selecció d'empreses.

Competències personals

- Falta d'habilitats socials bàsiques
- Dificultats en l'expressió oral
- Falta d'iniciativa, responsabilitat
- Dificultats per a la planificació i organització
- Dificultats per a l'establiment i manteniment de relacions socials.

Competències professionals

- Experiències laborals en economia submergida
- Escàs nivell de qualificació professional
- Escassa experiència laboral prèvia o experiències breus en diversos sectors
- Pèrdua d'hàbits laborals per l'existència de llargs períodes d'inactivitat laboral.

Gairebé un 30% de les PSH tenen estudis de batxillerat o universitaris

Aquestes són algunes de les àrees prioritàries d'intervenció dins del model global que s'exposarà al llarg de l'escrit. Potser aquesta descripció de la seva realitat pugui generar una sensació molt negativa. Certament hem posat l'accent en les dificultats, però alhora hem de tenir present que en la seva majoria són treballadors amb una trajectòria relativament àmplia de treball, no solament en sectors no qualificats, en alguns casos amb importants períodes de cotització. Podria ser un prejudici que ens traís pensar que són persones analfabetes o amb escassa formació. El seu nivell d'estudis és quelcom més baix que la mitjana de la població general, però s'arriba a considerar que gairebé un 30% de les PSH tenen estudis de batxillerat o universitaris. Destaquem aquests factors com directament relacionats positivament amb l'adquisició d'un lloc de treball.

Metodologia d'intervenció sociolaboral amb persones sense llar

Des de la Fundación San Martín de Porres mantenim un abordatge integral del procés amb l'objecte d'intentar corregir els *desajusts* existents entre el mercat laboral i la població desocupada intervenint en aquells aspectes o necessitats que té aquesta població: falta de formació i/o informació per a accedir a recursos existents, unit a dèficits amb els que parteixen les persones sense llar, pèrdua d'hàbits laborals, afegit a vegades a prejudicis socials que discriminen fortament aquest col·lectiu. Tot això fa necessari mantenir aquest enfocament que ens permeti combatre i preveure situacions d'exclusió social, *desarrelament laboral* i/o social o a una cronificació d'aquella.

El nostre model d'intervenció està basat en el disseny i desenvolupament posterior d'itineraris personalitzats d'inserció sociolaboral

El nostre model d'intervenció està basat en el disseny i desenvolupament posterior d'itineraris personalitzats d'inserció sociolaboral, entenent per això com "el conjunt d'activitats seqüenciades que les persones ateses han de recórrer amb la finalitat de facilitar-los recursos per tal que gestionin amb autonomia el seu propi procés d'inserció".

En aquest model plantegem dues línies d'intervenció:

Com s'adapten les persones al treball[5]

Podem observar avui un mercat laboral en constant canvi, amb noves demandes i exigències en els perfils oferts pels empresaris, nous mercats emergents, noves fórmules de contractació que impliquen més gran rotació en l'ocupació, una més gran mobilitat i competitivitat. En aquest context ja no serveix posseir solament uns coneixements i destreses determinades per a estar ben situats davant l'ocupació, sinó que són necessaris altres factors. Cal desenvolupar una actitud predisposada *al canvi* per a ser capaços d'aprofitar més adequadament les oportunitats de treball existents.

Capacitat d'adaptació, motivació, autonomia, mobilitat, etc. són elements que integren i determinen el nivell d'ocupacionalitat de la persona

Els nous requeriments del mercat de treball *exigeixen* conèixer les regles del joc en profunditat, fins i tot dins dels mercats segmentats per nivells de qualificació o per condicions de treball que puguin ser més assequibles per als/les treballadors/es amb menor nivell de qualificació o experiència laboral mínima. Aquests requeriments estan íntimament relacionats amb el grau de competències personals i professionals d'un subjecte per a poder gestionar el seu accés a l'ocupació i la seva posterior permanència en ella. Capacitat



d'adaptació, motivació, autonomia, mobilitat, etc. són elements que integren i determinen el nivell d'ocupacionalitat de la persona.

Des del Servei d'Orientació Laboral de la FSMP ens plantegem com a objectiu prioritari millorar el nivell d'ocupacionalitat de les persones sense llar potenciant i impulsant el desenvolupament de competències personals i professionals que els posicionin de forma adequada en el mercat laboral actual.

Tenint en compte que el procés d'inserció sociolaboral és un procés dinàmic, l'acompanyament al llarg del mateix haurà de potenciar, orientar i capacitar l'individu per tal que pugui arribar a obtenir el major grau d'autonomia possible que li possibiliti un correcte desenvolupament en el seu entorn sociolaboral de referència.

El model d'intervenció sociolaboral amb el qual treballem consta d'una sèrie de fases en les quals es van implementant accions segons les necessitats de la persona.

El procés començaria amb una *primera fase* que denominem ***d'acollida i diagnòstic*** plantejant-nos com a objectiu fonamental l'avaluació i diagnòstic d'aspectes psico-socio-laborals i formatives de la persona. En aquesta fase es posa l'accent en aclarir expectatives laborals i el seu ajustatge si calgués, grau de motivació envers l'ocupació, nivell de capacitació professional i definició de l'objectiu professional.

A continuació, dissenyarem i planificarem de manera consensuada amb cada participant el que serà el seu pla o itinerari d'inserció sociolaboral amb la finalitat d'assolir l'objectiu professional que s'ha fixat.

La següent fase és la d'***intervenció sociolaboral*** i en ella es treballarien aquells continguts i temàtiques relacionats amb l'ocupació i la formació en funció de l'itinerari dissenyat (entrenament en tècniques de recerca d'ocupació, informació sobre el mercat laboral, recursos formatius i d'ocupació existents, motivació envers la recerca d'ocupació...).

Alguna de les accions que es contemplen en aquesta fase seria la participació en el *taller grupal de recerca d'ocupació* en el que es pretén crear un espai en el que es modifiquin aquells aspectes actitudinals que estan dificultant objectivament la consecució d'una ocupació, així com entrenar aquelles habilitats i tècniques necessàries per a una recerca d'ocupació eficaç. Una altra possibilitat seria incorporar-se a alguna *acció formativa* com a resposta a la necessitat de capacitació professional que tingui la persona (cursos de formació

ocupacional, tallers d'ocupació...). A partir d'aquest moment també es pot assistir a la *sala de recerca d'ocupació* en la qual troben tot tipus de recursos materials per a dur a terme aquesta activitat (premsa especialitzada, guies d'empreses, internet, telèfon, fax, etc.) així com l'acompanyament i suport de les orientadores del servei.

En una tercera fase de ***seguiment en la recerca d'ocupació***, el seu objectiu fonamental és aconseguir una autonomia en el procés de recerca que s'està duent a terme acompanyant aquelles dificultats que hi vagin sorgint.

Paral·lelament a aquesta intervenció es duen a terme accions d'intermediació laboral amb el teixit empresarial de la zona (a vegades des del mateix servei d'orientació laboral i altres des del centre de suport a la intermediació laboral de què disposa la FSMP i que s'encarrega de realitzar la prospecció empresarial i la gestió d'ofertes d'ocupació amb empreses privades).

Un cop que s'ha aconseguit una ocupació començaria la ***fase del seu manteniment***. En aquesta fase avaluaríem el nivell de satisfacció i les possibles dificultats que poden sorgir en incorporar-se laboralment (adaptació a horaris, conflictes interpersonals amb companys/es, conciliació de la vida familiar i laboral, etc.). L'objectiu que ens plantegem és capacitar i/o desenvolupar en la persona aquelles habilitats necessàries per a la presa de decisions i la resolució de conflictes en l'àmbit laboral així com proporcionar-li aquella informació relativa a legislació laboral, contractació, nòmines, assegurances socials, etc.

Quan el nivell de satisfacció amb l'ocupació aconseguida no és l'adequat i la persona es planteja continuar la recerca, estaríem en la ***fase de millora d'ocupació*** en la qual en alguns casos cal una reformulació de l'objectiu professional definit en les fases inicials del procés.

Amb aquest model d'intervenció que estem desenvolupant des del Servei d'Orientació Laboral amb persones sense llar i altres col·lectius desafavorits s'ha assolit una taxa d'inserció en el mercat d'un 47 % al llarg de l'any 2003.

Com s'adapta el treball a les persones[6]

Es pot arribar a considerar que hi hauria un grup de persones que pel seu grau de deteriorament, falta de motivació, o múltiples raons a vegades desconegudes, no arriben a aconseguir una ocupació en la societat. A vegades, en aquest



moment, sorgeix una etiqueta que aporta poc a una evolució favorable del procés d'integració: són *inocupacionables*.

Potser des del nostre treball diari hem comprovat que, tot i que l'ocupació sigui una meta per a algunes persones excessivament llunyana, sí que podem mitjançant *el que fem* aproximar-nos a una evolució de la nostra situació que ens permeti estar més a prop d'aquesta meta. Com s'exposava abans, l'activitat en si mateixa ens aporta una preparació prelaboral.

En aquest apartat desenvoluparem en aquest continu activitat-ocupació, com les institucions poden oferir espais alternatius a les necessitats de les PSH que no es limiten a l'allunyament. És la possibilitat d'anar generant estructures d'ocupació, formació i feina adaptades a les seves pròpies necessitats. Com a objectiu fonamental paral·lel en cada una de les alternatives estructurals a exposar, es considera el treball individualitzat amb la persona, que persegueix el canvi i/o la millora en diverses àrees a través de la definició de metes de mutu acord. Es determinaran objectius, temps i accions per a cada una d'elles. L'acompanyament personal és l'eina facilitadora del canvi, i alhora la seva avaluadora. En les metes a definir pot valorar-se la inserció laboral en el mercat normalitzat, en el moment que la seva situació personal ho permeti. En altres casos, si l'avaluació del procés de la persona així ho exigeix, pot tractar-se d'una alternativa finalista qualsevol de les estructures productives a analitzar. No és una determinació feta d'antuvi, però sí que pot ser una decisió fruit de l'anàlisi del procés.

Per això, a vegades, es parla d'alternatives finalistes per a les PSH o bé temporals. Dependrà del procés individual de cada persona. Però, què aporten aquestes estructures a les persones sense llar? Bàsicament dos aspectes:

- Possibilitat de recuperar/adquirir una activitat diària des de grups estables de referència amb un tipus de tasca o activitat concreta productiva, *que serveix per a quelcom*, i que individualment serveix per a recuperar capacitats personals; i

- crear estructures estables de producció, menys dependents econòmicament d'altres fonts de finançament, que permeten oferir una alternativa laboral a persones amb capacitat *productiva* amb greus dificultats d'ocupacionalitat en el mercat laboral normalitzat.

Podríem distingir dues grans alternatives: aquelles de caràcter prelaboral, i les que tot i essent estructures adaptades, tenen ja un caràcter d'estructura d'ocupació alternativa

Dins dels itineraris d'ocupació-feina, podríem distingir dues grans alternatives: aquelles de caràcter prelaboral, i les que tot i essent estructures adaptades, tenen ja un caràcter d'estructura d'ocupació alternativa. Abans d'endinsar-nos en més

grans detalls no hem de perdre de vista de cara al col·lectiu que tot i que s'inicïi l'itinerari des de la *baixa exigència*, es parteix d'una població que accedeix a incorporar-se a un recurs, cosa que suposa arribar a viure com a necessitat l'activitat diària, la recuperació de l'ocupació i la sensació de sentir-se útil, desitjar un contacte social amb un grup d'iguals... Això manifesta que la seva situació personal, tot i que deteriorada, permeti aquesta incorporació participativa.

Les *estructures productives de caràcter prelaboral* han d'ajustar el disseny del projecte a les característiques dels destinataris. Es plantegen algunes qüestions, com quines tasques es desenvoluparan al llarg de l'activitat. Fruit de l'experiència, es pot afirmar que és important recalcar que l'estructura superi l'entreteniment, a vegades associat amb tasques de manualitats, dinàmiques de grup... El fet de ser una activitat més o menys vinculada amb el mercat, fa sentir la utilitat d'allò *produït* i, per tant, genera motivació i recuperació de la identitat de treballador.

Habitualment les activitats productives es desenvolupen en sectors on no cal una alta qualificació, per ser intensives en mà d'obra. El temps d'aprenentatge és molt breu, i la possibilitat d'execució del treball quasi immediata. La realitat de les PSH respon de manera molt ajustada a aquesta característica, sense perdre de vista que la producció és un mitjà no un fi en si mateix. Mai no podrà ser en aquest nivell condicionant de la participació en el grup.

Una altra variable dins del disseny del projecte és el temps de dedicació. Sens dubte s'ha de tractar d'una activitat diària, i durant un temps en equilibri entre la falta d'hàbit d'activitat i la possibilitat d'arribar a adquirir-lo. En el nostre cas s'han definit accions al voltant de cinc hores diàries. S'ofereix gran flexibilitat durant el període d'adaptació, però no es perd aquesta dedicació com a referència.

També la consecució de manera immediata de considerar-se com una experiència motivant és fonamental per a mantenir la participació. Com a eina complementària es pot valorar l'oportunitat d'oferir una gratificació econòmica simbòlica associada a presència i participació en l'activitat (no associable a rendiment). Després de temps de permanència en aquests grups inicials productius, els aspectes que es reconeixen pels mateixos participants com més satisfactoris són: recuperar la sensació de sentir-se productiu, amb capacitat de crear de nou; poder ocupar el temps sense activitat de forma satisfactòria; trobar un grup estable de suport.

Aquest seria un possible inici del recorregut. Aquesta activitat permet mantenir vives les competències adquirides i si és possible, adquirir-ne algunes de



noves. El manteniment es pot valorar en si mateix com un objectiu molt rellevant de cara a algunes metes personals. L'abandonament d'aquesta participació suposaria un abandó també personal, la qual cosa no afavoriria en absolut la seva inserció social. El temps de participació ve determinat per les expectatives de la persona així com per l'evolució de la seva pròpia capacitació.

A mesura que aquestes dues variables creixen, el recurs s'ha d'adaptar. L'exigència ha d'augmentar, no solament en aspectes de producció que caldrà fomentar que cada un faci en la mesura de les seves possibilitats reals adquirint les competències de capacitació prelaboral més adequades, sinó també quant als objectius definits en el seu itinerari personalitzat d'inserció. En aquest moment es poden incorporar algun altre tipus d'activitats de més gran exigència en l'aprenentatge de la seva execució, que complementin algunes capacitats com a tasques més creatives, de més gran implicació personal.

El treball conjunt de cada professional responsable, ha d'aconseguir trencar inèrcies establertes per manca de sentit vital, baixa autoestima... A poc a poc s'han d'anar reconstruint els vectors que, com comentàvem abans, configuren la persona: l'activitat (ocupació diària), la identitat (persona útil, treballador), i els vincles (grup de referència estable, relacions afectives de més gran implicació). Novament el temps de participació en aquest tipus de recursos (a vegades és un segon grup dins d'un mateix taller de treball), serà determinat per l'evolució de l'implicat. Serà aleshores quan si la seva capacitació personal, social i laboral són adequades es podrà donar el salt per a accedir al mercat laboral normalitzat. Al llarg del desenvolupament d'aquestes experiències s'aconsegueix una taxa d'inserció laboral en el mercat entre el 10-15% dels participants.

S'han d'anar reconstruint els vectors que configuren la persona: l'activitat (ocupació diària), la identitat (persona útil, treballador), i els vincles (grup de referència estable)

Si aquesta capacitació és bona però existeixen dificultats importants per a ajustar la demanda a les possibilitats reals de la persona, es pot orientar cap a l'accés a estructures protegides d'ocupació.

Les *estructures productives protegides de caràcter laboral* sí que han de tenir clara una doble finalitat: la productivitat en si mateixa desenvolupades per les PSH treballadores, i un seu acompanyament paral·lel. Per a iniciar experiències com aquestes, les entitats han de valorar no tan sols *què se sap fer* sinó la viabilitat de l'experiència. Per això s'ha de tenir en compte:

- Viabilitat humana: cada idea de negoci requereix un equip determinat, adequat al tipus de tasca, ritme, disponibilitat, etc. El suport de professionals també ha de tenir capacitat d'enfrontar-se a un enfocament productiu en el sector concret tractat, no solament psicopedagògic.

- Viabilitat tècnica: coneixements tècnics, permisos legals, tenir i saber manejar la maquinària requerida, contactar amb proveïdors adequats, acomplir els requisits que imposa el client en termini, qualitat i volum, disposar un servei de formació i investigació contínua...

- Viabilitat comercial: posseir aptituds i actituds comercials, accedir als sistemes de distribució, conèixer les necessitats i tendències dels clients, tenir un mercat localitzat i accessible.

- Viabilitat econòmica: ha d'existir una demanda suficientment gran per a les despeses previstes, estable en el temps i amb capacitat de pagament, afrontar la inversió inicial i poder aguantar fins que els ingressos propis siguin suficients.

Com a possibilitat de desenvolupament d'aquestes iniciatives es poden dissenyar dos tipus d'empreses, cap d'elles específicament concebudes en el marc legislatiu existent per a PSH. Es tracta de les empreses d'inserció, i com a experiència nova per al col·lectiu els centres especials d'ocupació (CEE) que limiten la possibilitat d'incorporació només a aquelles persones amb una minusvalidesa reconeguda certificada oficialment. Tradicionalment els CEE han estat vinculats només a discapacitats físics, psíquics i sensorials amb suports empresarials importants per part de les seves famílies, no considerats dins de persones en exclusió. De manera immediata es posarà en marxa a Madrid a càrrec de la Fundación San Martín de Porres una experiència en aquesta línia[7], única per al col·lectiu de PSH.

Com a adaptació específica per a les PSH és fonamental per al manteniment de l'ocupació l'acompanyament individual. A vegades els processos són llargs i les dificultats d'inserció laboral en el mercat normalitzat molt altes, cosa que obliga a vegades a convertir les alternatives productives en finalistes.

Conclusions

Un dels principis bàsics d'una societat com la nostra, i que malauradament no s'està complint en tots els casos, és el dret de tota persona a trobar una ocupació digna i a poder-hi accedir en igualtat de condicions, independentment de la seva procedència, sexe, situació social, etc.



Considerem que el treball no és exclusivament un generador de recursos econòmics per a la persona sinó una de les principals fonts d'estabilitat social i personal, d'autoestima i, en definitiva, un dels factors bàsics de socialització. El fet que les persones sense llar tinguin tants problemes per a treballar genera que no puguin accedir a un dels principals pilars sobre els quals construir o reconstruir la seva vida, i aconseguir sortir definitivament de la situació d'exclusió en la que es troben immergits.

Considerem que el treball no és exclusivament un generador de recursos econòmics per a la persona sinó una de les principals fonts d'estabilitat social i personal, d'autoestima i, en definitiva, un dels factors bàsics de socialització

És important detectar i analitzar les problemàtiques comunes al col·lectiu de persones sense llar per a intentar buscar les fórmules i metodologies específiques que abordin de forma integral tot el procés d'inserció sociolaboral, fent un esforç per evitar l'*estigmatització* dels col·lectius categoritzats com a inocupacionables perquè en la majoria dels casos no ho són.

Hem de desenvolupar també estratègies per a anar sensibilitzant el teixit empresarial de la necessitat d'eradicar determinats estereotips que qualifiquen i classifiquen l'individu en funció de la seva pertinença a un arquetip social discriminat en funció del gènere, classe social, edat, etc. limitant i frenant notablement la inserció o reinserció laboral dels col·lectius amb més gran vulnerabilitat.

Per tot això exposat al llarg de l'article, no sembla factible que aquest objectiu s'assoleixi amb intervencions puntuals sinó que es requereix un profund treball comunitari de conscienciació social i d'intervenció coordinada des de les diferents institucions públiques i privades per a recolzar la seva plena inserció laboral. Com s'ha intentat aclarir és un continu d'intervencions que han de recórrer totes les situacions del col·lectiu. Des de la facilitació d'una recuperació inicial de la seva activitat, amb la percepció d'utilitat personal, fins al llarg procés de la inserció laboral efectiva. Cap de les anelles d'aquesta cadena ha de restar en l'oblit per a donar resposta a la realitat de l'ocupació per al col·lectiu de PSH, tot i que sigui un recorregut que des de la realitat de cada persona s'hagi d'individualitzar.

Begoña Arias Gonzáles
Ana Belén de Mingo Hambrona
Rosa María García López
Fundación B. San Martín de Porres (Madrid)

1 Adaptació de la definició de la Federación de Asociaciones Nacionales que treballen a favor de les Persones Sense Llar (FEANTSA).

2 Dades extrapolades de l'estudi de P. J. Cabrera (2000) "La acción social con personas sin hogar en España". Madrid. Cáritas Española.

3 Es tracta dels vectors definits en el model del sociòleg Castel (2000) sobre el procés d'exclusió social.

4 La descripció que s'ofereix és fruit de l'experiència diària amb el grup de PSH, recolzat per investigacions com *Los límites de la exclusión* (2003) de DD.AA. publicat per Ediciones Témpora, *Huéspedes del aire. Sociología de las PSH en Madrid* (1998) de P. Cabrera, Universidad Pontificia de Comillas.

5 En aquest apartat es recullen les línies bàsiques del projecte que es desenvolupa en el Servei d'Orientació Laboral de la FSMP.

6 Al llarg d'aquest apartat es recullen diverses conclusions del treball desenvolupat durant gairebé 10 anys amb PSH per part de la Fundación San Martín de Porres en tallers ocupacionals, prelaborals i iniciatives d'economia social.

7 Centre especial d'ocupació reconegut per la Comunidad de Madrid, Creación y Montajes S. L. en el sector del manipulat i muntatge de peces petites. Fundació San Martín de Porres.

Bibliografia

Ayuntamiento de Madrid (2001), *La inclusión en el mundo laboral: un desafío para las personas sin hogar.* Guía de Buenas Prácticas Proyecto Europeo Hope.

Caballol, J. M. (2002), *De la exclusión al empleo: Nuevos espacios de participación ciudadana.* Edit. Asociación Rais. Madrid

Cabrera, P.; Malgesini, G.; López, J. A. (2002), *Un techo y un futuro.* Ed. Icaria Editorial. Barcelona

Cabrera, P. (2000), *La acción social con personas sin hogar en España.* Ed. Cáritas Española. Madrid

Cabrera, P. (1998), *Huéspedes del aire. Sociología de las PSH en Madrid.* Ed. Universidad Pontificia de Comillas. Madrid

Ceniceros Estévez, J. C.; Oteo Antuñano, E. (2003), *Orientación sociolaboral basada en itinerarios.* Editorial Fundación Tomillo. Madrid.

Fundación San Martín de Porres. Proyectos y memorias del Taller "Creación y Montajes" y demás alternativas prelaborales desarrolladas.

Fundación San Martín de Porres. Proyectos y memorias del Servicio de Orientación Laboral.

Jornadas Técnicas Profesionales y Orientación de Fundación Tomillo (2003), *"Hacia un nuevo modelo de intervención. nuevas perspectivas de la orientación sociolaboral".*

López–Aranguren G. (1999), *¿Cómo desarrollar la empleabilidad?* Ed. Cáritas Española. Madrid

Muñoz, M.; Vázquez, C.; Vázquez, J. J. (2003), Los límites de la exclusión. Estudio sobre los factores económicos, psicosociales y de salud que afectan a las PSH en Madrid. Ediciones Témpora S.A.